Kulttuuriyhdistys Aanaar sämmiliih ry

25.1.2023

Lausunto perustuslakivaliokunnalle saamelaiskäräjälakiehdotuksesta

Nykyinen esitys saamelaiskäräjälaiksi korjaa nykyisen saamelaisten itsemääräämiseen liittyvän ihmisoikeusloukkauksen ja on puutteineenkin elintärkeä ja kiireellinen. YK:n ihmisoikeuskomitea toteaa päätöksessään (CCPR 1.2.2019 kohta 8.), että Suomen valtio on velvollinen tarkistamaan saamelaiskäräjälain 3 §:n eli nk. saamelaismääritelmän tavalla, joka kunnioittaa saamelaisten sisäistä itsemääräämisoikeutta. Samalla tavalla pitää varmistaa, että saamelaiskäräjävaalien kriteerejä äänioikeudelle sovelletaan tavalla, joka kunnioittaa saamelaisten sisäistä itsemääräämisoikeutta. Myös tuoreempi YK:n rotusyrjinnän poistamista käsittelevän komitean kanta kesäkuulta 2022 toteaa, että nykylain soveltaminen on loukannut valittajien oikeutta saamelaisena alkuperäiskansana määrätä kollektiivisesti saamelaiskäräjien kokoonpanosta ja osallistua yleisten asioiden hoitamiseen.

Nykyisen lain 3 §:n nk. lappalaisperuste ei ole alkuperäiskansaoikeuksien mukainen. Alkuperäiskansoilla on oikeus määrätä omasta identiteetistään tai jäsenyydestään tapojensa ja perinteidensä mukaisesti. Alkuperäiskansalla on myös oikeus määrätä toimielintensä rakenteet ja valita niiden jäsenet omia menettelytapojaan noudattaen. Lappalaisperuste eli 1500-luvulta asti pidettyjen asiakirjojen veromerkintä ei ole alkuperäiskansan tai meidän inarinsaamelaisten perinteiden ja tapojen mukainen tapa määritellä saamen kansan jäsenyys. Lappalaispykälän poisto yhdenmukaistaisi myös myös äänioikeutetun määritelmiä Norjan ja Ruotsin kanssa.

Saamelaiskäräjien uudistuksessa on yksinkertaisuudessaan kyse siitä, että saamelaisilla on Suomessa vain yksi edustuselin eikä ole oikein, että se täytetään alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden vastaisesti Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksillä etnisesti suomalaisilla henkilöillä.

Nykyisellään saamelaismääritelmä on KHO:n tulkinnan varassa ja voi tilanteesta riippuen johtaa uusien, vailla yhteyttä elävään saamelaiskulttuuriin olevien ihmisten laajaan hyväksymiseen saamelaiskäräjien vaaliluetteloon. Jonkinlainen raja määritelmässä on oltava. Nyt eduskunnan käsittelyssä oleva saamelaiskäräjälaki esitys on kompromissi, joka korjaisi saamelaisiin kohdistuvat oikeusloukkaukset.

YK on velvoittanut Suomen uudistamaan saamelaiskäräjälain sekä tulkitsemaan sitä niin, että saamelaisten sisäistä itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan. YK on myös velvoittanut Suomea ryhtymään toimiin, jotta vastaavia oikeudenloukkauksia ei enää tulevaisuudessa tapahdu.

Suuri osa inarinsaamelaisista on menettänyt kielensä. Uudessa lakiesityksessä vaaliluettelon kieli kriteeri laajenisi kolmannesta sukupolvesta neljänteen polveen.

Käytännössä tämä tarkoittaa, että yksikin saamelainen isoisovanhempi riittäisi vaaliluetteloon pääsyyn.
Uusi esitys siis parantaisi merkittävästi inarinsaamelaisten ja muiden kielensä menettäneiden saamelaisten mahdollisuutta hakeutua vaaliluetteloon – ei heikentäisi sitä, kuten usein väitetään.

Vaaliluetteloon hakeutumiseen liittyen perustettaisiin itsenäinen ja riippumaton muutoksenhakulautakunta. Tämä parantaisi yksilön oikeusturvaa muutoksenhaussa. Saamelaisten itsemääräämisoikeutta vahvistettaisiin lisäämällä jäseniä ja eri saamen kielten asiantuntemusta vaalilautakuntaan.

3 §:n määritelmä äänioikeutetusta sen sijaan, että määritellään saamelaista, on hyvä lähestymistapa. Uusi laki ei ota kantaa ihmisten identiteettiin, mikä on aiemmin julkisuudessa pidetty ongelmallisena.

Vanhaan saamelaismääritelmään nähden nykyinen määritelmä äänioikeutetusta menee yhden sukupolven pidemmälle. Tämä määritelmän höllennys on kompromissin tulos, mikä parantaa tilannetta sen osalta, että se on yhdenmukainen ehdotetun Pohjoismaisen saamelaissopimuksen kanssa.

Inarinsaamelaisten kannalta saamelaismääritelmän kieliperusteen laajentaminen yhdellä sukupolvella taaemmaksi on hyvä ja perusteltu ratkaisu, sillä kielenvaihto inarinsaamen kielialueella on ollut verrattain nopeaa.

Inarinsaamelaista kieliryhmää on käytetty viime vuosina julkisuudessa saamelaiskäräjälain ja -oikeuksien vastustamisen pelinappulana. Motiivina näissä on usein ollut omien maankäyttöoikeuksien turvaaminen elinkeinoihin, jotka eivät useimmiten ole edes saamelaisten perinteisiä elinkeinoja. Inarinsaamea puhuvat saamelaiset ovat harjoittaneet perinteisiä elinkeinoja kuten kalastusta, poronhoitoa ja metsästystä kuten pohjois- ja koltansaamen puhujatkin. Näemme, että saamelaisten oikeuksien vahvistamista on tämänkin lakiprosessin aikana vastustettu jälleen 1) vastustamalla saamelaiskäräjien neuvotteluoikeutta, jota määritellään 9§:ssä ja 2) haluamalla mukaan vaaliluetteloon osallisiksi maaoikeuksia saamiseksi. Ensinnäkin lakiesityksen vastustaminen 9§:n neuvotteluvelvoitteen takia perustuu vääriin pelkoihin. Kyse ei ole saamelaiskäräjien veto-oikeudesta maankäytössä ja tämä perustellaan lakiesityksen esitöissä ansiokkaasti. Toisekseen henkilöiden kuvitelmat saamelaisten maaoikeuksista perustuvat vääriin tietoihin. Saamelaisten perinteiset oikeudet maankäytössä eivät juurikaan löydy vanhoista asiakirjoista tai kiinteistörekistereistä vaan sukujen välisistä perinnetiedoista alueiden käytöstä.

Maaoikeuksien suhteen kansainvälinen oikeus on kehittynyt viime vuosina ja käytännössä saamelaisilla alkaa olla melko vahvat maaoikeudet mm. KP-sopimuksen artikla 27:n kautta, vaikka ILO-169 -sopimusta ei ole vahvistettu. Maaoikeudet suojelevat myös niitä saamelaisia perinteisten elinkeinojen harjoittajia, jotka eivät ole vaaliluettelossa.
Saamelaiskäräjälakiesityksen 9§:n mukainen neuvotteluoikeus on käytännössä jo saamelaisilla ja lakiesitys vain selkeyttäisi neuvotteluvelvoite prosessia kaikille osapuolille. Käytännössä nyt saamelaiskäräjälain hyväksymisellä katsotaan korkeintaan ne ketkä saavat asiasta sanoa mielipidettään.

Inarinsaamelaisten maa- ja vesioikeudet ovat monelta osin jääneet heikkoon asemaan ja näiden turvaamista tulee jatkossa selvittää. Nyt esitetty saamelaiskäräjälain hyväksyminen ei kuitenkaan ole näiden oikeuksien esteenä tai hidasteena ja voi olla oma prosessinsa myöhemmin.

Julkisuudessa on yksipuolisesti väitetty inarinsaamelaisten vastustavan uutta lakiesitystä. Todellisuudessa me inarinsaamelaiset olemme moniääninen ryhmä, ja meistä suuri osa odottaa toiveikkaina saamelaiskäräjälain uudistamista Timosen toimikunnan esityksen mukaisesti.

Me inarinsaamelaiset olemme tehneet 1980-luvulta lähtien sinnikkäästi ja onnistuneesti muun muassa pitkäjänteistä kielenelvytystyötä ja saaneet kielestämme ja kulttuuristamme taas elinvoimaisemman. Kun oikeutemme ovat kunnossa, meillä on vahva perusta jatkaa työtämme niiden eteen. Ilmaisemme huolemme koko saamelaisyhteisön sekä nuortemme ja lastemme puolesta. Toivomme, että tällä kertaa meidän ei tarvitse pettyä, vaan pääsemme rakentamaan yhteisömme ja jälkipolviemme tulevaisuutta alkuperäiskansana, jonka oikeuksia Suomen valtio aidosti kunnioittaa.